

II. BAYEZİD DÖNEMİ AMASYA ÇEVRESİNDE YEREL BİR BANİ: HIZIR PAŞA OĞLU MEHMED PAŞA

MUSTAFA ÇAĞHAN KESKİN
Araş. Gör., İstanbul Teknik Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
caghankeskin@gmail.com

ÖZ

II. Bayezid Dönemi'nin etkili siyasi figürlerinden biri olan Mehmed Paşa, Amasya ve çevresinde inşa ettirdiği yapılar ile önemli bir yerel bani olarak öne çıkar. Mehmed Paşa'nın baniliğinde gerçekleşen mimari üretimin meydana geldiği II. Bayezid döneminde, Amasya çevresindeki mimari etkinliğin yoğunluğu ve yetkinliği, bölgede etkinlik gösteren donanımlı bir mimar/usta topluluğunun varlığına işaret etmektedir. Mimari ve tarihi veriler, Mehmed Paşa'nın inşa faaliyetlerinde de aynı kişilerin görev aldığını düşündürmektedir. Bu araştırma, Mehmed Paşa'nın farklı kentlerde inşa ettirdiği yapılar ve inşa sürecinde görev almış mimari aktörleri incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Mimarisi, Osmanlı Mimarları, II. Bayezid, Mehmed Paşa, Amasya.

A LOCAL PATRON IN AMASYA REGION DURING BAYEZİD II'S REIGN: MEHMED PASHA THE SON OF HIZIR PASHA

ABSTRACT

Mehmed Pasha, an influential political figure of Bayezid II's reign, was remarkable with his architectural patronage around Amasya region. The quality and quantity of architectural production in Amasya during Bayezid II's reign refer to a group of competent architects/masters working around. Architectural and historical data indicate that these architects/masters have participated in the building process of the monuments commissioned by Mehmed Pasha, as well. This research aims to analyze the architectural patronage of Mehmed Pasha with the architectural actors.

Keywords: Ottoman Architecture, Ottoman Architects, Bayezid II, Mehmed Pasha, Amasya.

*Muhammed Paşa veled-i Hızır Paşa şehzade
Sultan Ahmed'e lala olup Amassiy'e de vefat itdi fi sene 904/1498.
Amassiy'e de bir latif medrese ve hankah yapmışdur
sonra ma'zul oldu fi sene 886/1481¹*

GİRİŞ

Mehmed Paşa, II. Bayezid Dönemi'nde etkili bir siyasi figür olmasının yanı sıra memleketi Amasya ve çevresindeki kentlerde inşa ettirdiği yapılar ile önemli bir yerel bani olarak dikkat çeker. Amasya'da cami, medrese, imaret ve tabhane birimlerinden meydana gelen bir külliye ile buraya gelir getirmesi amacıyla çevredeki kentlere han, bedesten, hamam ve değirmen gibi ticari yapılar inşa ettiren Mehmed Paşa'nın baniliğinde gerçekleşen mimari üretim, II. Bayezid Dönemi Osmanlı mimarlığının önemli örneklerini içermektedir. II. Bayezid'in saltanatının ilk yıllarında Amasya ve çevresinde, hanedan üyeleri ve yönetici elit tarafından desteklenen mimari üretimdeki yetkinlik, bölgede etkinlik gösteren donanımlı bir mimar/usta topluluğunun varlığına işaret etmektedir. Mimari ve tarihi veriler, Mehmed Paşa'nın inşa faaliyetlerinde de aynı kişilerin görev aldığı düşünmektedir.

MEHMED PAŞA'NIN HAYATI VE SİYASİ KARIYERİ

Mehmed Paşa, II. Murad'ın lalası, ünlü Yörgüç Paşa'nın kardeşi Hızır Paşa'nın oğludur. Şehzade Sancağı Amasya'da ikamet eden ve II. Murad döneminde Şehzade Alaeddin'in, Fatih Sultan Mehmed döneminde ise Amasya'da Şehzade Bayezid'in² lalalığını üstlenen babası Hızır Paşa'nın 871/1466 yılında ölümünden sonra, şehzadenin yakınında bulunmuştur. Amasya kaynaklı rivayetler, Mehmed Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed vefat ettiğinde, Şehzade Bayezid ile birlikte İstanbul'a gittiğini, daha sonra Amasya'da kalan Şehzade Ahmed'in lalası sıfatıyla geri döndüğünü bildirmektedir (Mustafa Vazih Efendi 2011: 72). Popüler Osmanlı tarihleri ise Mehmed Paşa'nın siyasi kariyeri hakkında farklı bilgiler vermekte ve onun Bayezid'in saltanatının ilk döneminde Semendire³ sancak beyi olduğunu, ardından Davud Paşa'nın yerine Rumeli beylerbeyliğine atandığını ve 888/1483'te vezirliğe yükseldiği söylemektedir (Hoca Sadettin Efendi 1992: 115-116; Münecimbaşı Ahmed Dede: 446). Hoca Sadettin Efendi (1992: 116)'ye göre 890/1485 yılında vezirlikten azledilerek Şehzade Ahmed'e lala tayin edilmiştir. On Altıncı yüzyıla ait Anonim bir Osmanlı kroniği, Mehmed Paşa'nın Rûm Beylerbeyi olduğunu ve 891/1486 yılında Adana'ya saldıran Memlûk emirlerinin üzerine yürüdüğünü bildirmektedir.⁴ *Sicill-i Osmanî* (Mehmed Süreyya 1996: 1056)'de, Hersekoğlu Ahmed Paşa ile birlikte Memlûk ordusunun elinde esir düştüğü, ancak daha sonra kurtulduğu kayıtlıdır. *Anonim Osmanlı*

¹ Nişancı Mehmed Paşa'dan alıntı (Yastı 2005: 117).

² Sultan II. Bayezid

³ Sırbistan'a bağlı Smederevo (Смедерево) kenti.

⁴ "Sultan Bayezid emriyle Anadolu Beğlerbeğisi Hersek-oğlu Ahmed Beğ cümle Anadolu çerisiyle ve Rum çerisin bile koşup ve Rum Beğlerbeğisi Hızır Beğ-oğlu Muhammed Beğ bile varup Adana sınırında Özbek ve Temrez Beğ ile buluşup azim ceng ve kıl olup Özbek bunları girü gâfil eyleyüp üzerlerine hücum idüp Anadolu leşkери münhezim olup Hersek-oğlunu tutup ve nice beğler belürsiz oldu" [Anonim Osmanlı Kroniği 2000: 132].

Kroniği (2000: 135-136), Mehmed Paşa'nın 894/1489 yılında halen Rum Beğlerbeğisi olduğunu ve Dulkadiroğlu Alâüddevle üzerine yapılan sefere katıldığını bildirir.

Siyasi kariyerinin çoğu, amcası Yörgüç Paşa ve babası Hızır Paşa gibi lalalık göreviyle Amasya'da geçen Mehmed Paşa, 904/1498 yılında burada ölmüştür (Ayvansarâyî 1978: 157; Mehmed Süreyya 1996: 1056; Hoca Sadettin Efendi 1992: 116; Yastı 2005: 117).

MEHMED PAŞA'NIN VAKFIYESİ

Mehmed Paşa'nın mimari etkinliği, Amasya'da inşa ettirdiği külliyesine gelir getirmesi amacıyla 896/1491 yılında düzenlediği vakfiyesi aracılığıyla izlenebilmektedir.⁵ Vakfiyede, Büyük Emir Yörgüç Paşa'nın kardeşi olan Büyük Emir Hızır Paşa'nın oğlu olarak tanımlanan Mehmed Paşa'nın, Amasya'da misafirlerin konaklanması için *buk'a* ve ibadet edenler için *mabed* olmak üzere bir imaret inşa ettirdiği bildirilerek külliye meydana getiren yapılar sıralanır. Vakfiyeye göre külliye, merkezinde *mescidü'l-cami'*, iki yanında kapıları buraya açılan ve dini inanışta ileri gidenlerden isteyen herkesin konaklamasına olanak sağlayan birer hücre (*buk'a*) ve misafirler için önlerinde sofa bulunan iki kışık oda (*tabhane*), *matbah* (mutfak), *mahbez* (ekmek fırını), *mahzen* (depo) ve diğer ihtiyaçların karşılanması için dört oda ve on hücreden meydana gelen bir medreseden oluşmaktadır. Bu yapıların tamamı bir avlu içinde yer almaktadır. Bu avlunun yanındaki başka bir avluda ise, ahır, hela gibi yapılar bulunmaktadır. Söz konusu iki avlu ise geniş bir bahçe tarafından çevrelenmektedir.

Çeşitli işlevlere sahip yapılardan meydana gelen külliyyede, farklı işleri yürütmekle görevli çok sayıda kişi istihdam edilmiş, medresede okuyan öğrenciler himaye edilmiştir.⁶ Yirmi kişilik daimi personel, dört geçici personelin yevmiyeleri, on öğrencinin günlük bursları ve külliyenin günlük giderlerinin⁷ kaynağını, Mehmed Paşa'nın *mâlikâne* hissesine sahip olduğu 93 köy ve mezradan elde edilen vergiler,⁸ Mehmed Paşa'nın köleleri ve çok

⁵ Vakfiyenin Arapça orijinali Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) Defter no: 586, Mücedded Ana: 2, s. 57-65; Türkçe tercümesi ise Defter no: 1767, s. 34-46'da bulunmaktadır. Vakfiyenin içeriği için bakınız: Yedi yıldız 1993: 1625-1633. Mehmed Paşa'nın vakıflarına ilişkin bilgiler için Bahaeddin Yedi yıldız'ın araştırmasından yararlanılmıştır.

⁶ Medresede öğrenim gören on öğrenciyi eğitim verecek olan *müderriye* günde 20 gümüş dirhem, öğrencilerin her birine günde 2'şer gümüş dirhem, mescidde görevlilerinden *imama* günde 4, hatibe günde 5, *müezzine* günde 2 gümüş dirhem, burada Kur'an okumakla görevlendirilen beş hafıza (*cüzhan*) günde 1'er gümüş dirhem ve ikişer müd buğday, Kur'an cüzlerini korumakla görevli *muarrife* günde 1 gümüş dirhem, Cuma namazından önce birer cüz okumakla görevli dört hafıza 8 müd buğday, mescidin korunması, temizlenmesi ve kanidllerinin yanması ile ilgili görevliye (*kayyim*) günlük 1 gümüş dirhem, külliyeyi açıp kapama, konaklama birimlerinin temizliği ve misafirlere yatak hazırlamakla görevli olan *ferraşa* günde 2 gümüş dirhem, mahzenin korunması ve ahırın bakımı ile görevli *kilerdâra* günde 2 gümüş dirhem, ekme yapmakla görevli *habbâz* ve yardımcısına ile yemek pişirmekle görevli *tabbâh* ve yardımcısına günde 3 gümüş dirhem ve 2 müd buğday, yemek servislerini düzenleyen *imâret şeyhi* günde 5 gümüş dirhem ve ona yardım eden *nakîb* günde 2 iki gümüş dirhem tahsis edilmişti. Vakfın gelir ve giderleri, 6 gümüş dirhem ve 2 müd buğday yevmiye alan *kâtip* tarafından kaydediliyor ve senelik olarak vakfın mütevellisine sunuluyordu. Vakfın işleyişinin kontrolü ile görevli *nâzıra* ise 5 gümüş dirhem yevmiye ayrılmıştı.

⁷ İmarette, her sabah ve akşam, 7 adet seksener dirhemlik ekme üretilerek, 10 gümüş dirhem değerinde pirinç, 0.75 kile buğday, 16 gümüş dirhem değerinde taze et ve 1 gümüş dirhem değerinde yeşil sebze satın alınıyordu. Kandil yağı ve diğer ihtiyaçlar için ise günlük 15 gümüş dirhem ayrılıyordu. Ayrıca, kutsal gün ve gecelerin kutlanması için 217 gümüş dirhemlik bir ödenek ayrılmıştı.

⁸ Tamamı ya da çeşitli ölçeklerdeki hisseleri Mehmed Paşa tarafından vakfedilen köy, mezra'a, bağ, bahçe ve tarlalar; Sonisa'da (Uluköy) *Mülk Köyü*, *Küçükhaçpazarı*; Niksar'da *Yavdaş*, *Efde*, Kavak'ta *Narlu*; Samsun'da

sayıda bağ, bahçe ve tarlanın kira ve işletme gelirleri ile bizzat Mehmed Paşa'nın sahip olduğu han, hamam, değirmen, dükkanlar gibi ticari yapıların gelirleri teşkil etmektedir.

Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen ya da satın alınmış olan ve gelirlerinin tümü ya da bir bölümü külliye aktarılan ticari yapıları Niksar'da iki hamam, Samsun'da bir han, bir hamam ve iki değirmen, Tokat'ta dört değirmen ve bir hamam ile otuz üç dükkan, Amasya'da dört değirmen ve Tosya'da kendi adıyla anılan *sûkü'l-bezzâzîn* (bedesten) ve onu çevreleyen dükkanlar teşkil etmektedir [Figür 1].

Vakfın şartlarına göre vakfı idare eden yönetici yani *mütevelli* Mehmed Paşa'nın kendisidir.⁹ Vakfın gelirinin beşte biri, mütevellinin maaşı olarak ayrılmıştır. Külliye, vakfiyede belirtilen şartlar dahilindeki giderleri ve mütevellinin payı dışında kalan gelir ise, binaların, su yollarının ve vakfedilen gayrimenkulün tamirine ayrılmıştır.

MEHMED PAŞA KÜLLİYESİ

Külliye, Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde, geniş bir bahçe tarafından çevrelenen, merkezinde *mescidü'l-cami'*, iki yanında kapıları buraya açılan ve dini inanişta ileri gidenlerden isteyen herkesin konaklamasına olanak sağlayan birer hücre ve misafirler için önlerinde sofa bulunan iki kışık oda, *matbah* (mutfak), *mahbez* (ekmek fırını), *mahzen* (depo) ve diğer ihtiyaçların karşılanması için dört oda ve on hücreden meydana gelen bir medrese bir avlu ile yanında ahır, hela bulunan daha küçük bir avlu olarak tanımlanmaktadır.

Külliye, günümüze vakfiyede işaret edilen birimlerden yalnızca, cami, hücreler (buk'a), kışık odalar (tabhane) ile vakfiyede söz edilmeyen türbe ulaşabilmiştir [Figür 2]. Sözü edilen birimlerin tamamı, tek bir yapı meydana getirecek şekilde organize edilmişlerdir. Çağdaş literatürde Mehmed Paşa Camisi olarak adlandırılan yapının harim kısmının doğusunda ve batısında harime açılan birer hücre ile bunların yanında birer kışık odanın yer aldığı beş farklı mekandan meydana gelen düzenlemenin önünde altı kubbeli bir revak bulunmaktadır. Türbe, bu bütünlüklü yapıya doğudan birleşmektedir [Figür 3-4].¹⁰

Frenk Şehri, Körtek, Akdeğirmen, Meğde, Anut, Çağrıl, Ahilü, Akalan, Kiriş, Koymad, Üçpınar, Şigalviranı, Hacı Emirlü Çatağı, Taylu, Bilicealan, Akalan Beleni, Bayıralan; Milas'da (Mesudiye) Parçı, Neclü, Mahmudalanı, Beğseküsü, Cacuy, Arpaalanı, Esedlü, Türkköyü, Kışlacık, Pazarlık, Çerçi, Saray Deresi, Çakırçiftliği, Fisturi, Mesudalanı, Güllüdüşer, İksara, Tavara, Sunumi, Yasdura, Musalı, Kıçı, Aruk Musa, Yavşan, Kübdan, Kotanı, İstavrilü, Anaşa, Karıca, Yeniceköy, Şebhâne, Tarucu; Bedirlü'de (Ordu) Sığırobası; Satılmış'ta (Perşembe) Vona; İskefirs'de (Reşadiye) Kotanı, Biçenlik, Güngerid, Keçiköy, Çakraz-ı Küçük; Tokat'ta Kafarni nahiyesinde Zoğri, Egseri, Gölgeci, Kürek, Gökköy, Filinse, Ömerlü, Hanzere; Amasya Geldiklenâbâd nahiyesinde Yeniköy, Gülyan, Eymirlü, Yorga, Beymelek Çiftliği; Argoma nahiyesinde Nuştekin, Behçe, Mükruş; Zünnünözü nahiyesinde Lefke, Kayadibi, Bük; Çorumlu nahiyesinde Saruhasan, Sağmalca, Ilıca, Şerefağalı, Şalıkviranı, Hisarcık; Mecidözü'nde Geyiklik, Tülüce, Eymir, Korucabayram, Börekçi; Ladik'te Sofi, Boğazlulu; Bafra'da Geyik-koyunu, Geçme, Merkezler, İmanlı, Çorak, Erçek, Kolay, Furender, Kavala'dır.

⁹ Mehmed Paşa'nın vefatından sonra ise bu görev oğulları ya da torunlarından en dindar, güçlü ve yetkili olanına verilerek vakfın idaresi nesilden nesile devredilecektir. Mehmed Paşa'nın neslinin ortadan kalkması halinde, vakfın idaresini azadlı köleleri ve onların nesli üstlenecektir. Onların nesli de son bulursa vakfın idarecisini Amasya kadısı atayacaktır.

¹⁰ Külliye hakkında bakınız: Gabriel 1934: 42-43; Goodwin 2012: 194, 198-200; Yüksel 1983: 39-44; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* 1972: 224-229.

Yapının en gösterişli bölümü altı kubbeli son cemaat revağdır. Revak 4.70 metre derinliğindedir. Doğudan üçüncü kubbe giriş bölümünün üzerinde yer almaktadır. Bu kubbe, diğerlerinin aksine tonozludur. Revak, sekizer kenarlı, başlıkları her yüzünde rozet ve kabaralar bulunan yedi mermer sütun üzerine oturmaktadır. Revağın cephesi, mermer ile kaplıdır. Mermer cepheyi çevreleyen kemer silmesi, saçak altı silmesi ve köşe silmeleri bordo renkli bordür ile değerlendirilmiştir[Figür 5].

Yapının taç kapısı harime açılmaktadır. Giriş kapısı, tonoz başlangına kadar yükselen dikdörtgen profilli mermer çerçevenin içinde, sivri kemerli bir nişte yer almaktadır. Kapı, renkli mermerlerden oluşturulmuş basık kemerlidir. Memhed Paşa'nın büyük vezir, "vezir'ül-kebîr", sıfatıyla tanımlandığı kitabe kapının üzerinde yer almaktadır;

*"Bu mübarek imareti, 891/1486 yılının Muharrem ayında, büyük Sultan, Muhammed Han oğlu Bayezid Han'ın -Allah saltanatını ebedileştirsin- yönetimi günlerinde büyük vezir Mehmed Paşa inşa ettirdi"*¹¹

1 metreden biraz daha kalın duvarlara (1.07 ila 1.10 metre) sahip olan harim, 8.70 x 8.60 metre ölçülerinde kareye yakın bir mekandır. Tromplar aracılığıyla geçilen bir kubbeyle örtülüdür. Trompların arasında kalan kemerlerin içinde birer, mihrap duvarında, altta ve üstte ikişer, yanlarda altta ve üstte birer, kuzey duvarında ise taç kapının yanında altta iki pencere bulunmaktadır. Güney duvarında yer alan mihrap beyaz mermerdendir. Mihrabın batısında bulunan minber, beyaz ve yeşil mermerden, yapılmış olup, detaylı bir işçiliğine sahiptir [Figür 6].¹² Kuzey duvarında bir iç taç kapı bulunur. Giriş kapısı, kesme taştan, iç içe iki kemerli bir düzenleme içinde yer almaktadır. Doğu ve batı duvarlarında hücre birimlerine açılan kapılar yer almaktadır.

Doğuda bulunan birim, 4.97 x 4.56 metre ölçülerinde bir mekan olup kubbe ile örtülüdür. Güney duvarında altta bir, üstte iki adet pencere bulunmaktadır. Burada daha önce bulunan bir kapı sonradan kapatılmıştır. Kuzey duvarında, son cemaat yerine açılan bir kapı ve bir pencere yer almaktadır. Doğu duvarında bulunan kapı ve pencere ise vakfiyede kışlık oda olarak tanımlanan tabhaneye açılmaktadır. 4.42 x 4.56 metre boyutlarındaki kışlık oda, kubbeyle örtülüdür. Güney duvarında altta bir üstte iki pencere ile bir ocak ile dolap olarak kullanılan bir niş bulunur. Kuzey duvarında ise bir kapı ile iki niş yer almaktadır. Türbe ile birleşen doğu duvarı ise kördür.

Harimin batısında bulunan birim, olasılıkla sonradan eklenen minare kaidesini barındırmasından ötürü deformasyona uğramıştır. Kuzeydoğu köşede yer alan minare kaidesi ile güney duvar arasındaki dar alan beşik tonoz ile, diğer alan ise güney ve kuzey yönlerde bulunan derin kemerlere oturan bir kubbe ile örtülmüştür. Güney duvarında, tıpkı harimin doğusundaki simetriği gibi sonradan örülmüş bir kapı, altta bir ve üstte iki pencere yer almaktadır. Kuzey duvarında, son cemaat revağına açılan bir kapı bulunur.

¹¹ Kitabenin Transkripsiyonu:

"Enşee hâzihî'l-imârete'l mübâreketi fî-eyyâmî'd-devleti's-sultânî'l-a'zam Bâyezid Hân ibn Muahmmmed Hân halleda'llahü sultânehu vezir'ül-kebîr Muhammed Paşa zide kadruhu fî-târîhi muharrem senete tis'a mi'e" [Yaşar 2007: 98].

¹² Yüksel 1983: 41; "Fevkalade sanatkaranedir" diyerek tanımladığı minberin, "çok ince bir işçilikle işlenmiş, başlı başına bir monografi mevzuu" olduğunu söylemektedir.

Batı duvarındaki pencere ve kapı ise tabhaneye açılmaktadır. Günümüzde cami görevlilerinin odası olarak kullanılan kışık oda, doğudakinin simetriği olmakla birlikte, batı duvarında altta ve üstte birer pencereye sahiptir.

Türbe, yapının doğu kanadında, tabhaneye bitişik olarak inşa edilmiştir. Duvar örgüsündeki farklılık, sonradan inşa edildiğini düşündürmektedir (Daş 2007: 117). Türbe, basitçe doğu yönüne açılan kubbeli, 3.85 x 4.60 metre boyutlarında bir eyvandır [Figür 7]. Kuzey, güney ve batı cepheleri kapalıdır. Sekizgen kasnak üzerinde yükselen kubbe, içeriden sekiz dilimli bir yapıya sahiptir. İç bölümde tamamen sıvalı olan duvarlarda, eyvan kemerini taklit eden birer hafifletme kemeri yer almaktadır. Güney duvarında, dikdörtgen bir pencere, kuzey duvarında ise sivri kemerli bir kapı bulunmaktadır. Kapı, kuzey yönündeki zemine göre yaklaşık 80 santimetre kadar yüksektir. Bu nedenle önünde üç basamaklı bir merdiven yer almaktadır. Kapı açıklığı, özgün tasarımda, güney cephesinde olduğu gibi bir pencere olmalıdır (Daş 2007: 114).

Eyvane kemerinin açıldığı doğu yönü ise türbenin zemini ile aynı kotta yer almaktadır. Güney ve kuzey cephesinin aksine, geniş bir kemerin yer aldığı doğu cephesi kesme taş örgülüdür. Diğer cephelerden bir kalkan duvarı ile yükseltelen doğu cephesindeki ana unsur eyvan kemeridir. Profilli üzengi taşlarına oturan kemerin üzerinde sivri kemerli bir silme yer almaktadır. Bu kompozisyon, iki adet dikdörtgen silme ile çevrelenmektedir.

Hüseyin Hüsameddin, caminin doğu tabhane kanadına bitişik türbenin Mehmed Paşa'nın türbesi olduğunu, içindeki yazıtsız lahtin de paşaya ait olduğunu bildirmektedir (Yaşar 2007: 124). Türbe dışındaki lahitlerden birinde 1306/1890 tarihinde yazılmış bir kitabe yer almaktadır. Türkçe manzum kitabede, lahdin Bayezid Han'ın veziri, Amasya şehrini ihya eden, 900/1494 yılında vefat eden Hızır Paşa oğlu Mehmed Paşa'ya ait olduğu ve mezarın onun soyundan gelen Mehmed Bey tarafından yenilendiği belirtilmektedir.¹³

Ölümünüden yaklaşık dört yüz sene sonra konulan bu yazıt, Mehmed Paşa'nın, Mehmed Paşa Türbesi olarak anılan yapıda medfun bulunmadığını ilan etmektedir. Bu durum, türbe içinde bulunan mezarın, Mehmed Paşa'ya değil, Hızır Paşa'ya ait olabileceğini düşündürmektedir (Daş 2007: 116). Mehmed Paşa'nın babasını, Hızır Paşa Külliyesi'nin yanına defnetmeyip, kendi inşa ettirdiği caminin yanındaki türbeye defnettiğini ve bu türbenin halk tarafından sıkça ziyaret edilen bir makam haline geldiğini bildiren Mustafa Vâzih Efendi'nin kayıtları da türbenin Hızır Paşa'ya ait olduğuna işaret eder (Mustafa Vâzih Efendi 2011: 72).

¹³ "Mehmed Paşa İbn Hızır Paşa
Vezir-i azamı Bayezid Han'ın
Amasya şehrini ihya edübdür.
Ki taksim olmada ihsanı anın
Dokuzyüzde etmiş tarh-i fevti
Refik olsun ana hur-i cinanın
Mehmed Bey de kabrin kıldı tecdid
Ki bu evladıdır ol hanedanın
Oku gel ruhuna sebü'l-mesani
Olasın lutfuna mazhar Hûda'nın
Tamir: sene 1306"
[Daş 2007: 116; Yüksel 1983: 44].

Külliyede bulunan diğer yapılar; medrese, mutfak, ahır, hela gibi yapılar günümüze ulaşamamıştır. 1317/1899 tarihli *Maarif Salnamesi*'nde otuz sekiz öğrencisi ile eğitime devam eden medrese (İleri 1998: 102), depremden zarar görmüş, onarılmak yerine yıktırılmıştır (Gabriel 1934: 42). Medrese ortadan kalkmadan önce görme fırsatı bulan tanıklardan Hüseyin Hüsameddin, avluda bulunan medresenin caminin kuzey ve doğusunda yer aldığını ve geniş odalara sahip olduğunu kaydeder (Yaşar 2007: 181; Abdî-Zâde Hüseyin Hüsameddin 1986: 250). Osman Fevzi Olcay (2014: 65-66), bir derslane ve on bir odadan ibaret olduğunu bildirmektedir.

934/1528 tarihinde medresenin müderrisi olan Mevlânâ Şemseddin (Gökçe 1996: 165) ve 968/1561 yılında görev yapan Mevlânâ Muslihiddin 25 akçe yevmiye almaktadır (Gürbüz 1993: 206; Baltacı 1976: 84-85). Müderrislerin aldığı yevmiye, medresenin yirmili tabir edilen *Haşiye-i Tecrîd* medreselerinden olduğunu göstermektedir.

Olcay, Mehmed Paşa Medresenin batısında, Yeşilirmak tarafındaki ilk odanın yanında bir ekmek hane ile fırının bulunduğu tanıklık etmektedir (Olcay 2014: 66). Vakfiyede bahsedilen ancak günümüze ulaşamayan mutfak burası olmalıdır. Evliya Çelebi (2006: 97)'nin bildirdiğine göre, on yedinci yüzyılda kentte işler halde bulunan on imarethaneden (aşevi) biridir.

GELİRLERİ KÜLLİYEYE VAKFEDİLEN İKTİSADİ YAPILAR

Mehmed Paşa'nın gelirlerini Amasya'da inşa ettirdiği külliye vakfettiği ticari yapıları Amasya'da dört değirmen, Samsun'da bir han, bir hamam ve iki değirmen, Tokat'ta dört değirmen ve bir hamam ile otuz üç dükkan, Niksar'da iki hamam ve Tosya'da bedesten ve onu çevreleyen dükkanlar teşkil etmektedir [Figür 1]. Vakfiyede, bahsedilen yapıların hiçbiri günümüze ulaşamamıştır.¹⁴ Bu yapılardan yalnızca Tosya'da inşa edilen bedesten hakkında detaylı bilgiye ulaşılabilmektedir.

Vakfiyede, *sûkû'l-bezzâzîn* şeklinde yer alan ve çevresindeki dükkalar ile birlikte gelirinin tamamının vakfedildiği belirtilen bedesten, 1943 yılındaki depremde büyük hasar görmüş ve belediye tarafından yıktırılmış (Cezar 1983: 186; Cezar 1985: 249; İbret 2004: 68), yerine bir hal binası inşa edilmiştir (Köker 1956: 232) [Figür 8].

1314/1897 *Senesi Kastamonu Vilâyet Salnamesi*'nde yanlış biçimde Nişancı Mehmed Paşa'ya atfedilerek "*Nişancı Mehmed Paşa asarından bir bedesten*" şeklinde geçen bedesten, halk arasında *Bezzaziye Çarşısı* olarak anılmaktaydı (Köker 1962: 267; Kaynar 2011). On yedinci yüzyılda kenti ziyaret eden Evliya Çelebi (2006: 93), sağlam demir

¹⁴ Niksar'da Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen ve gelirlerinin tümü vakfedilen iki hamamdan bahsedilmektedir. 937/1530 tarihli, 387 numaralı Tahrir Defteri'nde, bu tarihte Niksar'da biri vakıf hamamı olmak üzere toplam iki hamam bulunduğu kaydedilmiştir [387 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II* 1997: 40-41]. Tahrir Defterinde vakıf hamamı olarak söz edilen iki hamamdan biri Mehmed Paşa'nın vakettiği hamamlardan biri olabilir. Günümüzde, Niksar'da tarihi nitelikte beş hamam yapısı bulunmaktadır: Kale içindeki hamam, Çavuş Hamamı, Pazar Hamamı, Büyük Hamam ve Yeni Hamam. Bu hamamlardan, üç eyvanlı sıcaklık bölümüne sahip Büyük Hamam, bu şemanın Osmanlı döneminden itibaren görüldüğünde hareketle, on beşinci yüzyıla tarihlenmektedir [Çal 1989: 68, 72]. On beşinci yüzyıla tarihlenen Büyük Hamam, Mehmed Paşa'nın vakfettiği hamamlardan biri olabilir. Ancak, vakfiyede hamamların yeri belirtilmediği için bu hamamın Mehmed Paşa tarafından inşa edildiğini kesin olarak kabul etmek mümkün değildir.

kapılarla korunan bedestende her çeşit metanın bulunduğunu ancak daha ziyade halkın başlıca geçim kaynağı dokumacılık olduğu için kumaş alınıp satıldığından bahsetmektedir.¹⁵ Yapı, Tosya ekonomisinin merkezlerinden biri olmasının yanı sıra, kentin sosyal yaşantısı bakımından da önemliydi. Örneğin, bedesten içinde halkın kullanımı için bir kütüphane kurulmasına yönelik girişimler olmuştur (Cunbur 1966: 130). Öte yandan, yazın bağlara taşınan Tosya halkının değerli özel ve ticari eşyalarını düşük bir ücret karşılığında güvenli bir yapı olan bedestene emanet etmekteydiler (Köker 1962: 267).

Bedestenin mimarisi hakkında bilgi veren Köker (1956: 231-232); kargir bir yapı olan bedestenin dört demir kapısı olduğunu, iki sıra halinde altı kubbeyle örtülü orta bölümünde iki filayağı bulunduğunu, içinde kırk sekiz dükkanın yer aldığını ve dışarıdan yüz on iki dükkan ile çevrelendiğini bildirmektedir. Yapının kapılarından üçü on altıncı yüzyıldan itibaren kapalı tutulmaktadır. Açık tutulan tek kapının üzerinde bedestenin idarecisi ve muhafızına ait küçük bir oda yer almaktadır (Köker 1956: 233). Bedestenin belediye tarafından yıktırıldığı sırada çekilen bir fotoğrafta, henüz yıkılmamış olan üç kubbe, iki fil ayağı ve bedesteni çevreleyen dükkanlardan bazıları izlenebilmektedir [Figür 8].

MEHMED PAŞA'YA İTHAF EDİLEN YAPIM FAALİYETLERİ

Hüseyin Hüsameddin (1986: 196), Mehmed Paşa'nın külliyesinin güneyindeki yol üzerinde Halvetî şeyhi Habib-i Karamanî için 890/1485 yılında bir tekke inşa ettirdiğini bildirmektedir. Bu yapı günümüze kadar ulaşamamıştır.

Öte yandan, *Sicill-i Osmanî*'de Mehmed Paşa'nın İstinye'de bir külliye inşa ettirmiş olduğu kayıtlıdır (Mehmed Süreyya 1996: 1056). Gerek vakfiye kayıtları, gerek de İstinye'de böyle bir külliyesinin bulunmaması, bu kaydı doğrulamamaktadır.

MİMARİ AKTÖRLER

Mehmed Paşa tarafından inşa edilen yapılar, hayır kuruluşu olmalarının yanı sıra, onun siyasi ve ekonomik gücünün bir ilanıdır. İnşa ettirmiş olduğu yapılardan günümüze yalnızca kitabesinde 891/1486 yılında tamamlandığı bildirilen Mehmed Paşa Camisi ulaşabilmiştir. Kışlık odaları, hücreleri, harim kısmı ve revağıyla bütünleşik bir yapı olan cami, kuşkusuz Mehmed Paşa'nın prestijini temsil bağlamında en önde gelmektedir. Paşanın prestiji, yapının mekan kurgusu, malzeme seçimi ve bezeme programında temsil bulmuştur. Mimariye yansıyan işçilik ve özen, inşa sürecinde usta ellerin görev aldığını düşündürmektedir. Yapının herhangi bir yerinde, mimar ya da ustaların kimliğini açıklayan bir yazıt bulunmamaktadır. Bu durum, Mehmed Paşa Camisi'ndeki özenli tercih ve işçiliği ortaya koyan mimari aktörlerin kimler olduğunun kesin olarak belirlenebilmesini olanaksız kılar.

Mehmed Paşa Camisi, Amasya'nın yerel geleneklerinden esintiler taşımaktadır. Örneğin, Mehmed Paşa'nın babası Hızır Paşa'nın türbesinin yapıya bütünleşik olarak inşa

¹⁵ "...ve bir demir kapular ile mebnî bir kârgîr binâ bezzâsistânı vardır. Her gûne metâ' bulunur. Ammâ cümle halkının kârları muhayyer dokumaktır. Anınçün bezzastânda muhayyer bey' [u] şirâ olunur..."

edilmiş olması, Anadolu Selçuklu geleneğini yansıtan Burmalı Minare Camisi¹⁶ ve Gök Medrese Camisi,¹⁷ ile aynı geleneği sürdüren Osmanlı dönemi uygulamaları olan Yakub Paşa Tekkesi¹⁸ ve Mehmed Paşa'nın amcası Yörgüç Paşa'nın zaviyesindeki¹⁹ türbe tercihlerini izler. Öte yandan cami ile bütünleşen türbe, tipik bir eyvan türbedir.²⁰ Anadolu mimari geleneğinde yaygın olarak tercih edilmeyen bu tipoloji, özellikle Amasya ve Tokat civarındaki örnekler ile bağlantılıdır. Amasya'da on dördüncü yüzyıla tarihlenen, Sultan II. Mesud, Şadgeldi Paşa Türbesi²¹ ve Kadılar Türbesi,²² Tokat'ta Horozoğlu Türbesi olarak da bilinen ve on beşinci yüzyıla tarihlenen Pir Ali Bey Türbesi²³ ile Niksar'da Melik Gazi Mezarlığı girişinde bulunan ve türbe oldukları kabul edilen yanyana iki tonoz kalıntısı²⁴ ve Doğan Şah Alp Türbesi²⁵ bölgede eyvan tipinin örnekleridir. Hızır Paşa Türbesi'nin, tonozla örtülü bu türbelerin aksine, kubbeye örtülü olması bağlamında özellikle Tokat'ta bulunan çağdaş Sevdakâr Murad Türbesi²⁶ ile yakınlık gösterir.

Hızır Paşa Türbesi'nin Amasya ve Tokat çevrelerinde yerleşen mimari geleneği kuvvetle yansıtıyor olması, inşa sürecinde görev almış mimari aktörlerin bölgeyi yakından tanıdıklarını düşündürmektedir. Öte yandan, Mehmed Paşa Camisi'nin özenli mekan organizasyonu ve bezeme programı bu kişilerin son derece yetkin olduklarına işaret etmektedir. Mehmed Paşa Külliyesi'nin inşa edildiği dönemde Amasya ve çevresindeki mimari etkinlik incelenerek, yapıda görev almış muhtemel aktörlerin kimler olabileceği hakkında öneride bulunmak mümkün olabilir.

Bu bağlamda, özellikle II. Bayezid dönemindeki mimari etkinliği dikkate almak gerekir. Mehmed Paşa Camisi'nin inşa edildiği dönemde, Amasya'da yoğun bir mimari etkinliğin yürütüldüğü görülmektedir. Kapı Ağası (Hüseyin Ağa) Bedesteni (888/1483),²⁷ Kilâri Selim Ağa Camisi (889/1484),²⁸ Abdullah Paşa/Sofular Camisi ve Dar'ül-Hâdisi (890/1485),²⁹ Ayas Ağa Camisi ve Medresesi,³⁰ Kapı Ağası (Hüseyin Ağa) Medresesi (894/1489),³¹ Hatuniye Camisi³² ile cami, medrese, imaret ve tabhaneden meydana gelen

¹⁶ Detaylı bilgi için bakınız: Gabriel 1934: 17-20.

¹⁷ Detaylı bilgi için bakınız: Gabriel 1934: 20-25.

¹⁸ Detaylı bilgi için bakınız: Ayverdi 1989: 26-33.

¹⁹ Detaylı bilgi için bakınız: Ayverdi, 1989: 215-226.

²⁰ Anadolu Selçuklu Dönemi'nde örneklerine rastlanan eyvan tipi türbenin en tanınan örneği, Konya'da Gömeç Hatun Türbesi'dir (Kuban 2008: 227). Eyvan tipi türbenin Amasya'da sıkça tercih edilmiş olması, M.Ö. üçüncü ve birinci yüzyıllar arasına tarihlenen Pontus hükümdarlarının kaya mezarları ile ilişkilendirilmektedir (Cantay 1995: 35).

²¹ Detaylı bilgi için bakınız: *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* 1972: 276.

²² Detaylı bilgi için bakınız: *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* 1972: 276; Cantay, 1995: 35.

²³ Detaylı bilgi için bakınız: Ayverdi 1989: 205-207; *Tokat Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri* 2010: 92.

²⁴ Detaylı bilgi için bakınız: *Tokat Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri* 2010: 331; Çal 2009: 186-189.

²⁵ Detaylı bilgi için bakınız: Çal 2009: 183-186.

²⁶ Detaylı bilgi için bakınız: *Tokat Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri* 2010: 98.

²⁷ Detaylı bilgi için bakınız: Yüksel 1983: 52-56; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* 2010: 280-283.

²⁸ Detaylı bilgi için bakınız: Yüksel 1983: 37-38; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* 2010: 236-239.

²⁹ Detaylı bilgi için bakınız: Yüksel 1983: 8-10; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* 2010: 229-231.

³⁰ Detaylı bilgi için bakınız: Yüksel 1983: 12-14.

³¹ Detaylı bilgi için bakınız: Gabriel 1934: 53-56; Goodwin 2012: 187; Yüksel 1983: 46-47; Kuban 2007: 220; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* 1972: 261-264.

II. Bayezid Külliyesi (891/1486)³³ Amasya'da çağdaş yapılar olarak öne çıkar. Amasya yakınlarında ise, Tokat Hatuniye Külliyesi (890/1485),³⁴ Vezirköprü Taceddin Paşa Külliyesi (900/1495'ten önce)³⁵ ve Osmancık II. Bayezid Köprüsü (889-894/1484-1488)³⁶ dikkat çeker.

Mehmed Paşa Camisi, harime açılan hücreleri ile Tokat Hatuniye Camisi ve Vezirköprü Taceddin Paşa Camisi ile benzerdir. Öte yandan, cami, hücreler ve kışlık odaların bütünleşik olarak tasarlanmış olması ve günümüze ulaşamayan medrese ile ortak bir avlunun kullanılması bağlamında, ibadet mekanları ile bütünleşik olarak tasarlanan farklı işlevli bölümlere ve ortak bir avluya sahip olan çağdaşları Abdullah Paşa/Sofular Camisi ve Dar'ül-Hâdisi, Ayas Ağa Camisi ve Medresesi ile Amasya Hatuniye Camisi ile benzerlik gösterir. Aynı yıllarda inşa edilen Kapı Ağası (Hüseyin Ağa) Bedesteni özgün tasarımındaki altı kubbeli yapısıyla Mehmed Paşa'nın Tosya'da inşa ettirdiği bedesten ile aynı planı sergiler.

888-894/1483-1489 yılları arasında inşa edilen, Mehmed Paşa'nın inşa ettirdiği yapıların çağdaş olmalarının yanı sıra çeşitli açılardan benzerleri de olan bu nitelikli yapılar Amasya çevresinde faaliyet gösteren yetkin bir mimari ekibinin varlığına kuvvetle işaret eder. Ancak, adı geçen çağdaş yapıların hiçbirinde mimari aktörlere ilişkin herhangi somut bir veri bulunmamaktadır.

II. Bayezid Dönemi'nin en önemli mimari ürünleri kuşkusuz sultanın Amasya, Edirne (889-893/1484-1488)³⁷ ve İstanbul (906-911/1500-1505)³⁸ külliyeleridir. Ancak, Edirne ve İstanbul külliyelerinde tıpkı sultanın Amasya'daki külliyesinde olduğu gibi herhangi bir mimar ya da sanatçıya ait yazıt bulunmamaktadır. On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı müelliflerinden Tayyârzâde Atâullah Ahmed (1225/1810-1294/1877), ya da kısaca Atâ tarihinde, II. Bayezid'in İstanbul, Edirne, Amasya'daki külliyesi ile Edirne, Osmancık, Geyve ve Saruhan (Manisa)'da inşa edilen taş köprülerin de aralarında bulunduğu dönemin bütün mimari faaliyetlerini mimar Hayreddin'in üstlendiğini bildirir (Meriç, 1958: 6-7). Bir dönemin bütün yapıları atfedilerek Mimar Sinan gibi efsanevi bir figür haline gelen Hayreddin adı geçen tüm yapılarda değil, ancak dönemin çeşitli yapılarında görev alan bir mimardır (Eyice 1998: 56).

917/1511 tarihli bir kayıta *cemaat-i mi'mârân* adı altındaki mimarların sayısı yedidir. Bu kayıta, Hüdaverdi bin Yakubşah, Ali bin Abdullah ve oğlu Hamza, Yusuf bin Papas, Hızır Bali, Derviş Ali ve Mahmud isimli mimarların isimleri yer almaktadır. Hayreddin'in ise Atâ'nın belirttiğinin aksine mimar değil su yolcu başı olduğu

³² Şehzade Ahmed'in validesi Bülbül Hatun tarafından inşa ettirilen caminin vakfiyesi 915/1509-1510 tarihlidir (Yüksel 1983: 34-36; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* 1972:242-244).

³³ Detaylı bilgi için bakınız: Gabriel 1934: 33-41; Yüksel 1983:15-30; Kuban 2007: 195-196; Goodwin 2012: 187-194; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* 1972: 218-224.

³⁴ Detaylı bilgi için bakınız: Gabriel 1934:89-91; Yüksel 1983: 380-389; Goodwin 2012: 195; Kuban 2007: 217.

³⁵ Detaylı bilgi için bakınız: Yüksel 1983: 407-410; Kuban 2007: 217.

³⁶ Detaylı bilgi için bakınız: Yüksel 1983: 358-359.

³⁷ Detaylı bilgi için bakınız: Yüksel 1983: 103-127; Goodwin 2012: 177-186; Kuban 2007: 197-200.

³⁸ Detaylı bilgi için bakınız: Yüksel 1983: 184-217; Goodwin 2012: 201-217; Kuban 2007: 200-208.

görülmektedir (Meriç 1958: 41; Yerasimos 2005: 39). Bu kayıt, II. Bayezid döneminde aktif olan mimari aktörler bakımından değerlidir.

Rıfkı Melûl Meriç (1958: 6-76)'in yayınladığı belgelerle, İstanbul'daki Bayezid Camisi'nin, 917/1511 tarihli kayıta adı geçen mimarlardan Hüdaverdi'nin babası Yakubşah bin Sultaşah ile yardımcıları Ali bin Abdullah ve Yusuf bin Papas'tan oluşan bir ekip tarafından inşa edildiği ortaya çıkmıştır. İlk defa, 895/1490 yılında Kili Kalesi'nin onarımına ilişkin kayıtlarda ismine rastlanan Yakubşah, "*Ermeni mi'mar*" olarak anılmaktadır (Barkan 1979: 227). 908/1502 tarihli başka bir kayıta "*üstâd Ya'kûb Şâh el-mimâr el-mühtedi*" olarak geçen Yakub Şah'ın, bu yıllarda din değiştirerek müslüman olduğu anlaşılmaktadır (Yerasimos 2005: 38, 54). Bayezid Camisi ve Bursa'daki kervansarayın (Pirinç Hanı) inşası için sultan tarafından onurlandırılacak kişiler arasında dördüncü sırada bulunan Yakub Şah, 909/1503 ve 914/1509 yılları arasında farklı zamanlarda bir kez 10000 akçe, dokuz kez 3000'er akçe, on elbise ve beş kürk ile ödüllendirilmiştir (Meriç 1958: 30). Dönemin en prestijli yapısının, İstanbul II. Bayezid Camisi'nin mimarı olması, Yakubşah'ın çağdaşlarından daha tecrübeli ve yetkin olduğuna işaret eder. 917/1511 tarihli kayıta, devletten maaş alan yedi mimar arasında isminin bulunmuyor oluşu, onun bu tarihten önce ölmüş olduğunu düşündürmektedir.

Yakub Şah'tan bahsedilen bir diğer kayıt, yeğenin Sultana getirdiği hediye ile ilgilidir. 912/1506 tarihli bu kayıta, Yakub Şah'ın birâder-zâdesinin, yani erkek kardeşinin oğlunun, Sultana Amasya'dan elma getirdiğini ve sultan tarafından ödüllendirildiği bildirilmektedir (Meriç 1958: 28). Yerasimos, bu kayıttan yola çıkarak Yakub Şah'ın Amasyalı olduğunu kabul etmektedir (Yerasimos 2005: 54).

İstanbul'daki Bayezid Camisi'nin inşasında Yakub Şah'a yardım eden mimarlardan Ali bin Abdullah, 914/1509 tarihinde Amasya'daki külliye'nin onarımı için Amasya'ya gönderilmiştir (Meriç 1958: 31). Onarım için Ali bin Abdullah'ın seçilme nedeni, külliye'yi yakından tanıyor olması olabilir. Günümüz literatüründe *Acem Ali* ya da *Acem Alisi* olarak geçen Ali bin Abdullah'ın, 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi sonrasında Tebriz'den getirildiği kabul edilir (Ertuğrul 1998: 322). Oysa, dönemin kayıtları, onun henüz II. Bayezid döneminde, Osmanlı ülkesinde çeşitli yapılarda çalıştığını ortaya koymaktadır. Osmanlı sarayında çalışan sanatçılara ait bilgilerin yer aldığı 932/1526 tarihli *Ehl-i Hiref Defterleri*'nde Çaldıran Savaşı'ndan önce, II. Bayezid döneminde de İran kökenli çeşitli sanatçıların Osmanlı hizmetine girdikleri görülmektedir (Uzunçarşılı 2003: 23-76). Kayıtlar, Amasya'nın Osmanlı ülkesine gelen yabancı sanatçıların gittikleri önemli merkezlerden biri olduğunu ortaya koyar (Yerasimos 2005: 39). Ali bin Abdullah'ın da ilk durağı Amasya olabilir. Yavuz Sultan Selim dönemine tarihlenen bir belgede, Ali bin Abdullah, sultana Amasya'da sekiz adet çeşme inşa ederek, birinin sevabını sultana birininkini ise II. Bayezid'e ruhuna vakfettiğini ancak vakıflarının çeşmelerin giderlerine yetmediğini bildirerek sultandan vakfına birşeyler eklemesini dilemektedir (Ongun 1938: 334). Bu belge, onun da bir dönem Amasya'da bulunduğunu göstermektedir.

886-891/1481-1486 yılları arasında Amasya ve Tokat'ta inşa edilen iki külliye, Amasya Bayezid ve Tokat Hatuniye Külliyesi, II. Bayezid'in ilk imar faaliyetidir. Goodwin

(2012: 201-211), İstanbul'daki Bayezid Camisi'nin, II. Bayezid döneminde Amasya, Tokat ve Edirne'deki denemelerin ardından ortaya çıktığını ileri sürer. Doğan Kuban, bu denemelerin ilki olan Amasya II. Bayezid Camisi'nin, İstanbul'da, Fatih Sultan Mehmed döneminde gerçekleşen mimari gelişmelerden haberi olmayan (yerel) bir mimarın eseri olduğu kanısındadır (Kuban 2007: 196). Benzer bir yorum getiren Yerasimos (2005: 39), II. Bayezid'in Amasya ve Tokat'ta 1481-1486 yılları arası inşa ettirdiği külliyelerde çalışmış yerel bir ekibin daha sonra İstanbul'a geçmiş olabileceğine değinerek, Amasya ve Tokat ile İstanbul külliyesi arasında inşa edilen ve özellikle Amasya ve Tokat külliyesi ile benzerlikleri dikkat çeken Edirne Külliyesi'nin de aynı ekibe atfedilebileceği söyler. Yerasimos'un bahsettiği yerel ekip, Amasya bağlantılarına dikkat çektiği Yakubşah ve Ali bin Abdullah'tır. Kuban (2007: 196) da Yakubşah'ın Amasya II. Bayezid Külliyesi'nin mimarı olduğuna katılmaktadır. Yakubşah ve Ali bin Abdullah'ın İstanbul Bayezid Camisi'nde görev aldıklarını belgeler eşliğinde ortaya koyan Meriç (1958: 27) de bu külliyelerin mimarının Yakubşah olabileceğine dikkat çeker.

II. Bayezid Külliyesi'nin inşasında kimin görev aldığı konusu tartışmasız şekilde belgelenemese de çağdaş araştırmacıların Amasya bağlantılarından yola çıkarak, Yakubşah ve Ali bin Abdullah'ın yapının mimarları olduklarına dair önerileri kabul edilebilir.

Mustafa Vazih Efendi (2001:72), II. Bayezid'in, Şehzade Ahmed ve lalası Mehmed Paşa'ya Amasya'da kendi adına cami, imaret ve medrese inşa edilmesini emrettiğini bildirir. Amasya kaynaklı bu rivayet, şehzadenin henüz bir çocuk olduğu göz önünde bulundurulduğunda, külliye inşasındaki en yetkili kişinin Mehmed Paşa olduğuna işaret eder. O halde, Yakubşah ve ekibini, külliye inşası için görevlendiren de o olabilir. II. Bayezid Külliyesi'nin inşa süreciyle ilgilenmekle görevlendirilen Mehmed Paşa'nın Yakubşah ve ekibiyle bir ilişkisinin bulunduğu öne sürülebilir. Yapılarını aynı dönemde inşa ettirdiği göz önünde bulundurulursa, Mehmed Paşa'nın II. Bayezid Külliyesi'nin inşa sürecinde ilişki kurduğu Yakubşah ve ekibini kendi imar faaliyetleri için de görevlendirmiş olabileceği söylenebilir.

SONUÇ

II. Bayezid Dönemi'nin siyasi figürlerinden biri olan Mehmed Paşa, memleketi Amasya ve çevresindeki mimari etkinliği ile önemli bir yerel banidir. 896/1491 yılında düzenlediği vakfiyesinde, Amasya'da cami, tabhane, medrese ve imareten meydana gelen bir külliye ile buraya gelir sağlamak amacıyla Amasya'da dört değirmen, Samsun'da bir han, bir hamam ve iki değirmen, Tokat'ta dört değirmen ve bir hamam ile otuz üç dükkan, Niksar'da iki hamam, ve Tosya'da bedesten ve çevresine çok sayıda dükkan inşa ettirdiği görülmektedir.

Mehmed Paşa'nın banilik faaliyetlerinde bulunduğu yıllarda Amasya'da süregelen mimari üretim, burada yetkin bir mimar ekibinin varlığına işaret etmektedir. Tarihi kayıtlar, II. Bayezid'in İstanbul'da inşa ettirdiği külliye inşasının mimarı Yakubşah'ın Amasyalı olduğunu gösterirken, mimarlık tarihi araştırmalarında Yakubşah'ın, aralarında Ali bin Abdullah'ın da bulunduğu bir ekiple II. Bayezid'in Amasya'daki külliyesinde de görev

aldığı kabul görmektedir. Tarih ve mimarlık tarihi verileri ile desteklenen bu kabulden hareketle, Yakubşah ve ekibinin II. Bayezid Külliyesi'nin inşa edildiği yıllarda Amasya'da süregelen mimari üretimin yaratıcısı oldukları ileri sürülebilir. Mehmed Paşa'nın günümüze ulaşan tek yapısı olan caminin özenli mimarisi, inşa sürecinde de aynı yıllarda Amasya'da etkinlik gösteren ve II. Bayezid Külliyesi'nin inşası sırasında Mehmed Paşa ile ilişki kurdukları anlaşılan Yakubşah ekibinin görev aldığını düşündürmektedir.

KAYNAKLAR

- 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II. 1997. haz. Ahmet Özkılınç vd., Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Abdî-Zâde Hüseyin Hüsameddin. 1986. *Amasya Tarihi I*, Ali Yılmaz, sad. Mehmet Akkuş Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512). 2000. haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. 1989. *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Baltacı, Cahit. 1976. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İrfan Matbaası.
- Barkan, Ömer Lütfi. 1979. *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Cantay, Tanju. 1995. "Amasya Sultan Mesud Türbesi'nin İnşa Yılı", *Vakıflar Dergisi*, XXV: 35-38.
- Cezar, Mustafa. 1983. *Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cezar, Mustafa. 1985. *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayını.
- Cunbur, Müjgan. 1996. "Tarihimizde Anadolu'da Kütüphane Kurma Çabaları", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XV/3:129-133.
- Çal, Halit. 1989. *Niksar'da Türk Eserleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çal, Halit. 2009. "Niksar'da Doğan Şah Alp Türbesi-Eyvan Türbeler", *X. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (03-06 Mayıs 2006) Prof Dr. Örcün Barışta'ya Armağan*, Ankara: Gazi Üniversitesi Bölümü Sanat Tarihi Bölümü.
- Daş, Ertan. 2007. *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Ertuğrul, Özkan. 1988. "Acem Ali", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1: 322.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî. 2006. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 2. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini)*, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Eyice, Semavi. 1998. "Hayreddin, Mimar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 17:55-56.
- Gabriel, Albert. 1934. *Monuments Turcs D'Anatolie Tome Deuxième Amasya-Tokat-Sivas*, Paris.
- Goodwin, Godfrey. 2012. çev. *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Müfit Günay, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Gökçe, Turan. 1996. "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilâyeti Medreseleri ve Müderrisleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XI:163-177.
- Gürbüz, Adnan. 1993. *Toprak Vakıf İlişkileri İçerisinde 16. yy Amasya Sancağı*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî. 1978. *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl*, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hoca Sadettin Efendi. 1992. *Tâcü't Tevârih*, 4, yay. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbret, B. Ünal. 2004. "Tarihi İpek Yolu Üzerinde Bir Anadolu Şehri: Toysa (Kuruluşu Ve Gelişmesi)", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 8:53-82.
- İleri, Turgut. 1998. *Maârif Salnâmelerine Göre, 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1903) Amasya'da Eğitim ve Eğitim Kurumları*, Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, Hasan. 2011. *The City as a Historical Actor: The Urbanization and Ottomanization of the Halvetiye Sufi Order by the City of Amasya in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Doctoral Thesis, Berkeley: University of California.
- Kaynar, Salim. 2001. *Kastamonu Vilayet Sâlnâmelerinde Tosya Kazası 1869-1903*, İstanbul: Tosya Belediyesi Yayınları.
- Köker, Hüseyin Sıdkı. 1956. "Tefsirî Mevlana Mustafa ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, III: 225-264.
- Köker, Hüseyin Sıdkı. 1962. "Vakıflar Tarihinde Tosya", *Vakıflar Dergisi*, V:257-274.
- Kuban, Doğan. 2007. *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: YEM Yayınları.
- Kuban, Doğan. 2008. *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî (Osmanlı Ünlüleri)*, 6 Cilt, Nuri Akbayar (haz.), Seyit Ali Kahraman (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Meriç, Rıfki Melûl. 1958. "Beyazıd Câmii Mimârî. II. Sultan Bâyezid devri Mimarları ve Bazı Binaları. Beyazıd Câmii ile Alâkalı Hususlar, San'atkârlar ve Eserleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü Yıllık Araştırmalar Dergisi*, 2:7-76.

Mustafa Vazih Efendi. 2011. *Amasya fetvâları ve İlk Amasya Tarihi (Belâbilü'-râsiye fî riyâz-i mesâili'l-Amâsiyye)*, haz. Ali Rıza Ayar ve Recep Orhan Özel, Amasya: Amasya Belediyesi Yayınları, Amasya.

Müneccimbaşı Ahmed Dede. t.y. *Müneccimbaşı Tarihi I-II (Sahâifü'l-Ahbâr fî Vekayi-ül-a'sâr)*, çev. İsmail Erünsal, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Olca, Osman Fevzi. 2014. *Amasya Hatıraları "Bildiklerim-Gördüklerim-İştittiklerim ile Amasya"*, sad. Turan Böcekçi ve Mehmet H. Seçkiner, Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

Ongun, Zarif. 1938. "Hassa Mimarları", *Arkitekt*, 96:333-342.

Tokat Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri. 2010. haz. A. Akyüz vd., Tokat: T.C. Tokat Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, I. 1972. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. 2003. "Osmanlı Sarayı'nda Ehl-i Hıref (Sanatkârlar) Defterleri", *Belgeler*, XI/15:23-76.

Yastı, Mehmet Yastı. 2005. *Nişâncı Mehmed Paşa Tevârîh-i Al-i 'Osmân (1b-120a) Metin-Dil Özellikleri-Sözlük*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaşar, Abdî-Zâde Hüseyin Hüsâmeddin. 2007. *Amasya Tarihi Birinci Cilt*, haz. Mesut Aydın ve Güler Aydın, Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

Yediyıldız, Bahaeddin. 1993. "Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa Vakfının Mâhiyeti", *X. Türk Tarih Kongresi Ankara, 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler IV. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1625-1633.

Yerasimos, Stefanos. 2005. "15. – 16. Yüzyıl Osmanlı Mimarları: Bir Prosopografya Denemesi", *Afife Batur'a Armağan Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları*, İstanbul: Literatür Yayınları.

Yüksel, İ. Aydın. 1983. *Osmanlı Mimarisinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri, (886-926/1481-1520)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

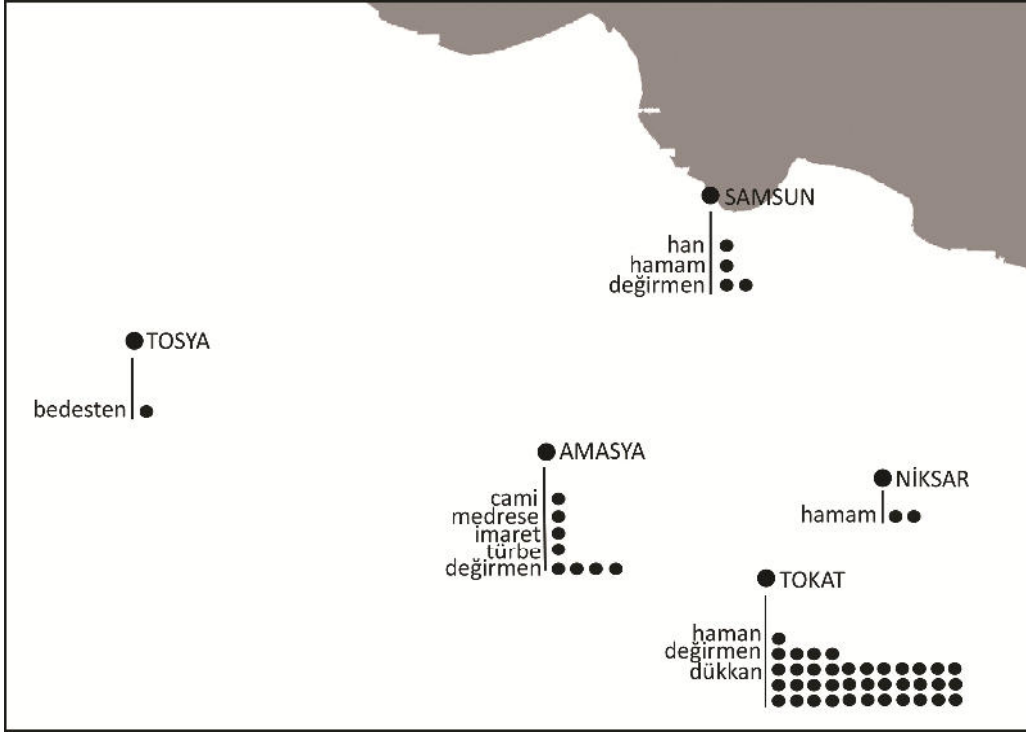

Fig. 1 Vakfiyeye göre Mehmed Paşa'nın inşa ettirdiği yapılar.

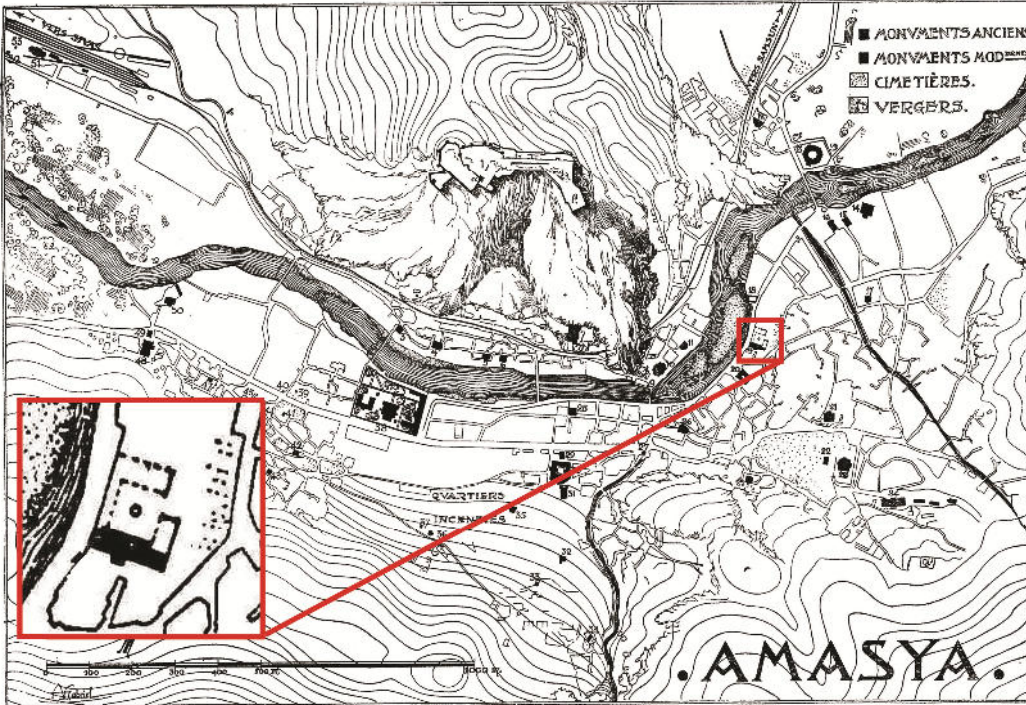
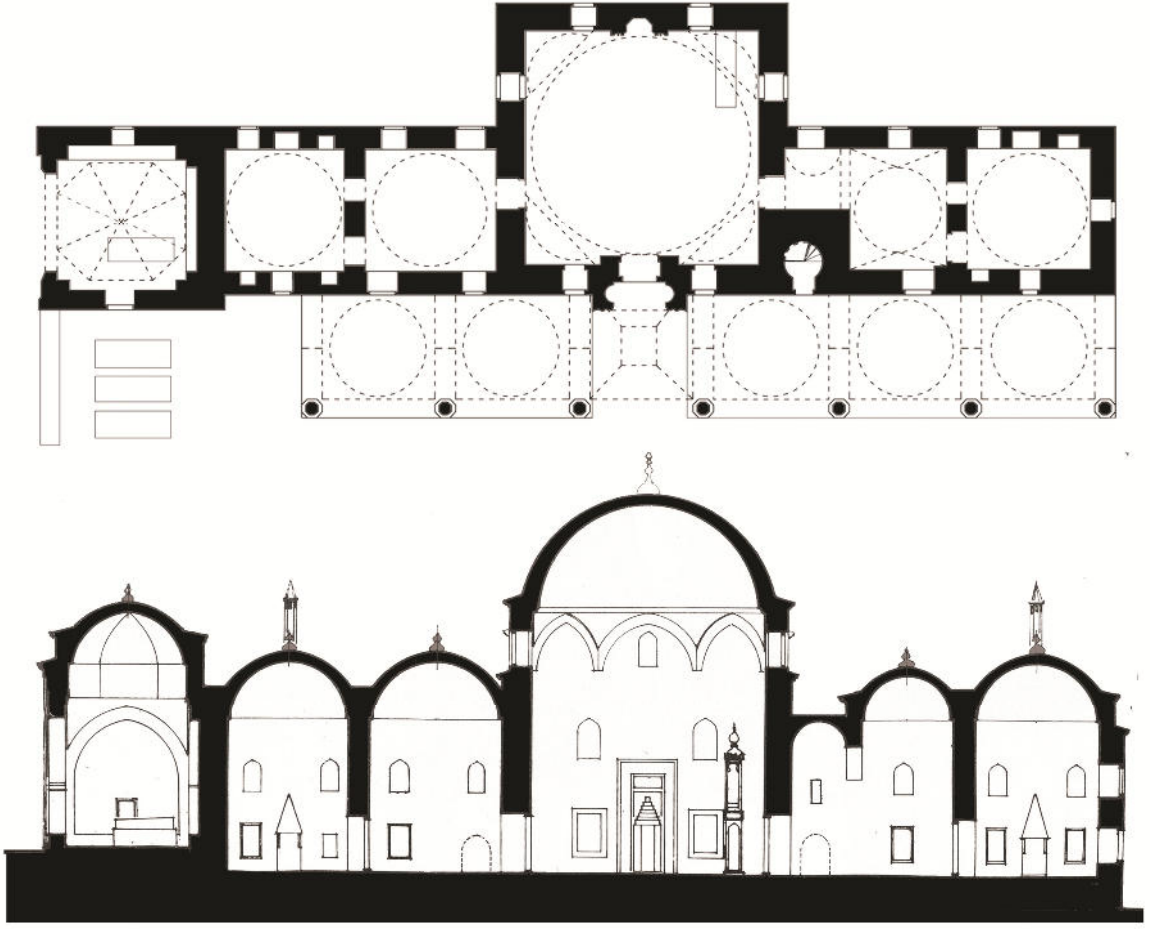

Fig. 2 Albert Gabriel (1934)'e göre Mehmed Paşa Külliyesi.

Fig. 3 Mehmed Paşa Camisi [mescid hücreler, kışlık odalar ve Hızır Paşa Türbesi] plan ve kesiti (Yüksel'den işlenerek).

Fig. 4 Mehmed Paşa Camisi örtü sistemi.

Fig. 5 Mehmed Paşa Camisi son cemaat yeri revağı.

Fig. 6 Mehmed Paşa Camisi minberi (Aras Neftçi).

Fig. 7 Mehmed Paşa Camisi doğusunda Hızır Paşa Türbesi.

Fig. 8 Tosya'da Mehmed Paşa Bedesteni yıkılırken (www.tosya.bel.tr).